

• MAKALE

Ahlâki Sorumluluk ile Devlet Etiğinin Çatışma Deneyimi: Sosyalist Arnavutluk Örneği

LEDJO ZENELI

BALKAN

DÜŞÜNCE OKULU

EKİM 2025

**AHLÂKI SORUMLULUK İLE
DEVLET ETİĞİNİN ÇATIŞMA
DENEYİMİ: SOSYALİST
ARNAVUTLUK ÖRNEĞİ**

LEDJO ZENELI

COPYRIGHT © 2025

Bu yayının tüm hakları **Balkan Düşünce Okulu**'na aittir. **BDO**'nun izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Bu yayındaki fikirler tamamen yazarına aittir ve Balkan Düşünce Okulu'nun yayın politikasını yansıtmayabilir.

Editörya: Savaş Hoştaş, Mustafa Sefa Çakır

Mizanpaj: Balkan Düşünce Okulu

BALKAN DÜŞÜNCE OKULU

Hacıbayram Mah. Yayık Sk. No: 31 Altındağ - Ankara - TÜRKİYE

Tel: +90 531 203 01 63

www.balkandusunceokulu.com | balkandusunceokulu@gmail.com

@balkandusunceokulu | @BalkanDusunce

Modernitenin Ahlaki Dar Görüşlülüğü

Toplumun mekanda ve zamanda donmuş bir tahayyülü olarak modernite ve bu noktaya gelmek için mekânın ve zamanın bükülme süreci olarak modernleşme son yüzyılların en çok tartışılan ve politik ile poetiğin merkezi konulardan biri olagelmıştır. Batı dünyasında ortaya çıkan gelişmeler sadece gözlerle görülen somut varlıklar değildir; aynı zamanda toplumların kendilerine olan yaklaşımını biçimlendiren sosyo-filozofik süreçlerle ve bu süreçlerin sonuçlarıyla da ilgili bir durumdur. Bu bağlamda belki en önemli gelişme sosyal düzen ile ahlaki sorumluluk arasındaki ilişkinin inşa sürecidir. Modern zihniyete göre mekân ve zaman yatay olmaktan ziyade dikey bir tahayyülün tezahürüdür ve öyle de olmalıdır. Dolayısıyla geçmiş ile gelecek arasında kalan şimdi ki zaman daima bir tranzit dönemidir. Şimdi her zaman hayal edilen geleceğin tohumlarını taşıyan gebe bir varlıktır. Bu tohumların gelişmesi ve doğabilmesi için 'şimdiki zaman' dikkatli bir şekilde korunmalı ve her türlü engel ortadan kaldırılmalıdır. Ne var ki modernleşme sürecinin bir karakteristiği olan asla var olanla yetinememe eğilimi doğum sürecini her zaman ortadan kaldırır ve yeni bir süreç başlatır. Bu durumun özellikle günümüzün akışkan toplumsal koşullar için geçerli olduğu söylenebilir. Yine de bu sürekli değişim takıntısının nesnel bir şekilde ölçülebileceği ve kontrol edilebileceği düşünülüyor zamanlar da olmuştur. Bu da katı modernite, yani totaliter rejimlerin hüküm sürdüğü dönemleri kapsayan zaman ve mekânın kolektif deneyimidir.

Katı modernitenin en görünür özelliklerinden biri mekânın ve zamanın eleştirilemez olduğu düşünülen ideolojik ilkelere göre yeniden inşa edilebileceği görüşüydü. Bu da aslında mutlak – yani tam bir kesinlikle ve hesaplanabilirlikle ölçülebilen - bir sosyal düzen yaratmak anlamına geliyordu. Bu yönde büyük adımlar atan neredeyse tüm filozoflar ve düşünürler ortak bir görüşten hareket ederlerdi; o da sosyal düzenin ancak ve ancak dışarıda, yani ahlaki benliğin dışında yapılacak düzenlemelerle mümkün olabileceği kabuluydu. Diğer bir deyişle hukuk denilen mekanizmayla mümkün olabilirdi. Hukuki yönergeler ise, daha doğrusu normatif meşruiyet kaynağı da rasyonel olmalıydı. Bu açıdan iyi olan her zaman var olan düzenin işleyişini sürdürebilecek kapasiteyle ölçülürken kötü olan bu düzenin öngörülebilirliğini ve hesaplanabilirliğini bozan ya da bu iki özelliğinin sahip olduğu kabul edilen iktidarının acizliğini ispatlayan her şeyle özdeşleşmiştir.

Bu kabuller üzerine kurulacak olan sosyal düzeni pratik hayatta mümkün kılabilmek için insan doğasından kaynaklanan temel bir iç güdüyü bastırmak alınması gereken en acil önlemlerden biriydi. Bu önemlemler içerisinde ahlaki iç güdüyü bastırmaya, felç etmeye ve uyuşturmaya yönelik alınan tüm pratikler dahil edilebilir. İnsanların özgür olarak ahlaki eylemlerde bulunmaları ve aralarında oluşan ahlaki yakınlık modern zihniyetin kurguladığı sosyal düzenin rasyonel işleyişini müphem bir niteliğe büründürdüğü için ortadan kaldırılmalıydı. Bu da aslında etiğin tarihsel koşullara bağlı olduğu ve bu nedenle göreceli bir niteliğe sahip olduğunu öne sürüp ahlaki sorumluluğun ise ilkel bir itki olarak ilan edilmesiyle mümkün olmuştur.

Bu konuyu **Modernite** ve **Holokaust** ve **Post Modern Etik** eserlerinde derinlemesine ele alan Bauman'a göre durum sanıldığı kadar basit değildir. Ona göre ahlaki itki evrensellik etik ilkeler görecelidir. Dolayısıyla görecilikle sorunu olan ahlak değil, etikdir. Ahlaki itkinin diğer bir özelliği ise irrasyonel oluşudur; yani araç – amaç şemasına uymaz, bu nedenle de getirdiği fayda ile gerekçelendirilemez. Ahlaki sorumluluk ötekinin varlığıyla ortaya çıkar ve bu sorumluluk ahlaki itkinin en temel yasımlarından biridir. Bu açıdan bakıldığında Bauman'a göre ahlak sosyal düzenden kaynaklanmaz; sosyal düzenin işlevi ahlaki itkinin irrasyonelliği ve müphemliğinden ortaya çıkabilecek ötekine zararı engellemektir. Modernitenin sosyal düzen anlayışında ise tam aksine bir durum söz konusudur. Modern toplumdaki iktidar ahlaki itkiyi tamamen bastırmak gerekirse bile sosyal düzenin işleyişini sadece soyut yasalar ve etik anlayışlar kapsamında yönetmeyi hedefliyordu. Bu anlamda insanlar arasındaki ilişkiler ahlaki sorumluluktan uzak bir şekilde sadece yasaların ve ideolojik etik ilkelerin istekleri doğrultusunda organize edilmeliydi. Bunu neredeyse tüm totaliter rejimlerde görmek mümkündür. Örneğin Arnavutlukta'ki sosyalist rejimin işleyiş süreci böyle bir anlayış temelinde gerçekleşmiştir.

Suçlu Bir Siyasal Kültür Mümkün Müdür? Sosyalist Arnavutluk Örneği

Arnavutluk, 1912 yılında Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmasıyla birlikte dönemin empoze ettiği yeni siyasal projelere uyum sağlamak zorunda kalmıştır. Ülkenin tam işlevsel modern bir ulus olarak inşa edilmesi 1945-1992 yıllarını kapsayan komünist rejimle mümkün olmuştur. Bu yıllar son derece katı ve sistematik bir sosyal mühendisliğin uygulanmasına şahitlik eder. Söz konusu sosyal mühendisliğin elini sürdüğü alanlardan biri yukarıda tartıştığımız ahaki itkiyi iktidarın benimsediği ideolojik ilkeler adına bastırmak ya da gerektiği zaman bu ilkelerin buyrukları doğrultusunda kullanımına izin vermektir. Ahlaki sorumluluğun bu şekilde manipüle edilmesi ise o dönemde iktidarda bulunan siyasal elitin siyasal kültürüyle yakından ilişkili olmuştur.

Siyasal elit Marksizm – Leninizm ideolojisini benimsemiş ve onu her türlü eylemin ölçüsü haline getirmiştir. Bir anlamda ideoloji elitin siyasal kültürünün kaynağı haline gelmiştir. İdeolojinin toplumu yönlendirme yönelimi yüksek lisans tezinde ifade ettiğim gibi yaşamın her alanını kapsayan ve Arnavut toplumun gelişme sürecinin nesnel yolunu açıklayan bir evrensel bilgi çerçevesi içerisinde oluşmuştur. Bu bakımdan Marksizm – Leninizm ideolojisi sosyal değişimin nesnel bir açıklamasını içeren, geleceğin inşasını garantileyen, elit ile kitleler arasındaki ilişkinin doğruluğunu temsil eden ve iyi ile kötüyü belirleyen etik bir kod olarak işleyen bir kılavuz olmuştur. İşleyiş süreci ise modernitenin sosyal düzene ilişkin yaklaşımı çerçevesinde hareket etmiştir. İdeoloji geçmiş ile geleceği dikey bir anlayış ile ele alırken siyasal elitin tüm eylemlerine meşruiyet sağlamıştır. Ayrıca kitlelerin ve toplumun '**halk için halka rağmen**' anlayışıyla yönetilmesi gereken objeler olduğunu da iddia etmiş; yani eyleyen bu noktada özgür bir şekilde kendi ahlaki sorumluluğuyla hareket edebilecek kapasiteye bir özne değil – ya da daha doğrusu ku kapasiteye sahip olsa bile öngörünemezliği ve müphemliği nedeniyle engellenmesi gereken bir özne profilini inşa etmiştir.

Başka bir ifade ile insanın özgür bir öznenen yönetilen ve inşa edilen bir objeye dönüşme sürecini görüyoruz. Bu kapsamda meydana gelen iyi ile kötü kavramları insan deneyiminden tamamen uzak sadece ideolojinin pratik hayat alanındaki yansımalarının varlığını mümkün kılıp kılmadığı sorusu temelinde tanımlanmıştır. Bu süreçte en çok darbe alan ise ahlaki sorumluluk olmuştur. Ötekiyle kurulacak olan ilişkide samimiyet duyguları ve kurgulanan düzenin gerekçeleri dışında herhangi bir motivasyon olmamalıydı. Dolayısıyla öznenin toplum içerisinde normal biri olarak kabul edilebilmesi için bu ideolojiyi benimsemek zorundaydı; askine dönüştürülecek ya da imha edilecektir.

Bu da aslında siyasal kültürün korunması için ortaya çıkan eylem kalıplarının araçsal akla göre şekillenmesiyle ilgilidir. Araçsal akıl elitin siyasal kültürünü savunan bir mekanizma olarak işlevselleştirilmiş ve aynı zamanda siyasal kültürün gerçekleşme alanı da olmuştur. Mesela siyasal iktidarın her türlü engelden özgürleşmesi, endoktrinasyon, damgalama ve temizleme gibi uygulamalar buna işaret eder. Mutlak bir kontrol sağlamak için siyasal iktidar diğer kurumsal iktidarların üzerine gelmeli ve onları ya kontrol etmeli ya da tamamen ortadan kaldırmalıydı. Bu siyasal elitin serbest bir şekilde hareket edebilmesi için temel bir ön koşuldu. Sonra kitle ile siyasal elit arasında bulunabilecek her türlü farklılık ortadan kaldırılmalı ve kitleler endoktrine edilmeliydi. Kitlelerin siyasal – kültürel yönelimleri elitin yönelimleri doğrultusunda asimile edilmeliydi. Bu çizgide 'yeni insan'ı üretmek için eğitim gibi tüm kurumlar işlevselleştirilmeliydi; ahlaki yakınlığa yol açsa da ilkel olarak kabul edilen her türlü davranış yok edilmeliydi. Böyle bir sürece baktığımızda toplum denilen entitete öznenin herhangi bir bağımsız özünü kabul edemeyecek şekilde kurgulanır ve dolayısıyla özneye karşı yapılabilecek her türlü eylem meşrulaştırılır.

Komünist rejimi karakterize eden diğer bir siyasal kültürel kalıp ise homojenliktir. Elitin siyasal kültürünün biçimi tamamen tek boyutlu ve homojen yönelimler çerçevesinde oluşmuştur. İdeolojiye ve partiye sadık olmak, ideolojik tek boyutluluk ve partinin kültürü gibi yönelim kalıpları tam da bu gerçekliğe işaret eder. İdeolojiyi kabul etmemek ya da farklı yorumlamak, partinin poetik ve politik yönergelerine katılmamak ya da var olma gerekçelerinin zorunluluğunu kabul etmemek düşmanlığa yol açar ve devlet kurumları tarafından yapılabilecek tüm insan dışı eylemleri meşrulaştırır. Çünkü böyle dar bir tek boyutluluk üzerine kurulan ideolojik ilkeler sosyal düzenden bağımsız herhangi bir ahlaki sorumluluğu kabul etmez, onu bastırır ve böylece şiddet içeren eylemlerin ortaya çıkmasına izin verir. Bunu dönemin lideri olan Enver Hoca'nın yazılarında çok net görebiliyoruz. Ona göre iyi bir komünist samimiyet duygularını veya merhamet gibi itkileri bastırmalı ve kendini tamamen partiye teslim etmelidir. İşte rejimin siyasal kültürel zihniyeti böyle bir soyutlama süreciyle mümkün hale gelmiştir.

Bu durumu sadece siyasal aktörlerin özgür iradelerine bağlamak ise Arnavut akademik çalışmalarında yapılan en büyük hatalarından biridir. Elitin bu siyasal kültürel yönelimleri modernitenin sosyal düzen anlayışıyla yakından ilişkili olmuştur. Yani dönemin devrimsel ruhuyla ilişkilidir. 20. Yüzyılın siyasal kültürü geleceğin, biz insanlar için, son bir gelişim aşamasını sakladığı ve gerekenleri yaparsak oraya gidebileceğimizi ve bir anlamda artık çektiğimiz acıları bir daha çekmeyeceğimizi kabul etmiştir. Arnavutluk'taki siyasal kültürün oluşum süreci ve pratikteki gerçekleşme yansımaları tarihsel gelişmenin linear – yani zorunlu olarak hep daha iyiye giden – bir anlayışla harmanlanarak kavramlaştırılmış ve devletin toplum ile ilişkisi böyle bir kabul ile inşa edilmiştir. Modernitenin en 'temiz' versiyonlarından biri olan komünist Arnavutluk için de acı tamamen yok edilmesi gereken bir şey değildi, tahayyül edilen düzenin varlığına hizmet eden tüm acılar meşru görülmüştür. O büyük katliamların sıradan insanlar tarafından gerçekleşmesini sağlayan bu siyasal kültürdür işte. Ve maalesef aynı siyasal kültürel yönelimleri bugün dünyanın farklı çatışma yerlerinde de görüyoruz.

Moderniteden Ahlâki Kopamamazlık

Mevcut akademik tartışmalarda modern toplumun bittiğini ve post modern gibi farklı bir toplumsal örgütlenme biçimine geçtiğimizi iddia eden tezler atılmış ve hala da atılmaya devam etmektedir. Ancak bu durum o kadar da doğru değildir. Devlet ile toplum arasındaki ilişkiler birçok ülkede her ne kadar esnemişse de devletler geleceklerini koruma altında almak için araçsal aklın sunduğu her türlü sermaye biçimini işlevselleştirme ve ahlaki sorumluluğu ortadan kaldırma gibi eylemlere başvurmaya hazır entiteler olmaya devam ediyor. Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesini kendi siyasal kültürünü oluşturan ideolojik ilkelerle hâlâ meşrulaştırabiliyor ve ölümlerin zorunlu olduğunu da iddia edebiliyor; benzer şekilde İsrail'deki kurumlar ya da entelektüeller Filistin'de binlerce insanın öldürülmesini gerekçelendirirken ve bu savaşa karşı gelen alhaki sorumluluklarını ön planda çıkararak özneleri sapkın ve engellenmesi gereken özneler olduklarını da söyleyebiliyor. Yani ideolojik evrensellik, homojenlik, doğrusal ilerleme ve araçsal akıl çerçevesinde oluşan bu siyasal kültürel yönelimler ahlaki benliği gözden çıkarıp sosyal düzen adına her türlü şiddeti meşrulaştırabilmektedir. Sırbistan'ın Bosna – Hersek'te ve Kosova'da gerçekleştirdiği katliamları meşrulaştıran siyasal söylemler de böyle bir siyasal kültürel çizgide oluşmuştur. 'Gereklilik', 'Zorunluluk', 'İşlevsellik', 'Öngörülebilirlik' ve 'Hesaplanabilirlik' kategorilerin elitlerin siyasal kültürel yönelimlerinde baskın olma durumu hâlâ devam etmekte ve modernitenin her zaman görmediğimiz ve gördüğümüzde kabullenmekte zorlandığımız o diğer yüzü hâlâ canlıdır ve potansiyel olarak her zaman ortaya çıkma ihtimali mevcuttur. Dolayısıyla poetik ile politiğin kurumsallaşma süreci bu siyasal kültürel kalıbı göz önünde bulundurmazsa sistematik şiddet eylemleri bu sistemden hiçbir zaman çıkmayacak; modern toplum binlerce, hatta milyonlarca insanın ölmesini meşrulaştıracak gerekli sermayeye erişme imkanına her zaman sahip olabilecektir.

Not: Bu yazı bir deneme türünde olduğu için atıflar kullanılmamıştır. Ancak bu yazıda kullanılan kuramsal anlayış Zygmunt Bauman'ın Post Modern Etik, Modernite ve Holokaust ve kendi yazdığım yüksek lisan tezim olan Siyasal Kültür Ekseninde Suçun Meşrulaştırılması; Sosyalist Arnavutluk Örneği eserlerinden yaptığım okumalardan geliştirilmiştir.

Ahlâki Sorumluluk ile Devlet Etiğinin Çatışma Deneyimi: Sosyalist Arnavutluk Örneği

Ledjo Zeneli

Modernitenin rasyonel bir düzen kurma arzusu, ahlaki sorumluluğu dışlayarak etik olanı ideolojik bir zemine indirgemıştır. Bu durumun en görünür örneklerinden biri, Enver Hoca döneminde Arnavutluk'ta yaşanmıştır. Marksist-Leninist ideoloji, bireyi özgür bir özne olmaktan çıkarıp devletin ideolojik hedeflerine hizmet eden bir nesneye dönüştürmüştür; ahlaki itki yerini araçsal akla ve siyasal sadakate bırakmıştır. Toplum, tek tip bir ahlak anlayışıyla biçimlendirilirken, bireysel vicdan ve ötekine duyulan sorumluluk bastırılmıştır. Bu bağlamda totaliter rejim, yalnızca siyasal kontrolün değil, aynı zamanda ahlaki felcin de üreticisi olmuştur. Modernitenin bu yönü, günümüzde de ideolojik meşruiyet adına şiddeti rasyonelleştiren devlet pratiklerinde yaşamaya devam etmektedir.

*Bir düşünce
arkeolojisi*

2025